

בענין פטור אדם וכלים מנזקי בור

בקשר להלכות נזקי בור איתא במתניתין (בבא קמא, נב.) " ... נפל לתוכו שור וכליו ונשתברו, חמור וכליו ונתקרעו חייב על הבהמה ופטור על כלים". ועיין שם בגמרא דף נג: "מתניתין דלא כר' יהודה, דתניא ר"י מחייב על נזקי כלים בבור. מאי טעמא דרבנן דאמר קרא ונפל שמה שור או חמור, שור ולא אדם, חמור ולא כלים". יוצא מפשטות הסוגיא, דגם כלים וגם אדם נתמעטו מדיני נזקי בור מהמיעוט דשור או חמור".

ועין בפרק המניח, דף כח: "...וכולן אני קורא בהן שור ולא אדם, חמור ולא כלים, והי מילי לענין קטלא אבל לענין נזיקין חייב... מתיב רב אושעיא, ונפל שמה שור או חמור, שור ולא אדם, חמור ולא כלים". יוצא שנתמעט אך ורק מיתת אדם מתשלומי בור המזיק. (לענין נזקי כלים מבאר שם רש"י ד"ה "וכלים פטורים" דאף על נזקיו פטור, דשבירתן זו היא מיתתן, כדאיתא בדף נד.). וכן פסק הרמב"ם בריש פרק י"ג מהלכות נזקי ממון, דבעל הבור חייב על נזקי אדם. וכן פסק בשו"ע חו"מ סי' ת"י.

איתא בגמרא דף נג: דאם נפל שור של פסולי המוקדשין בבור, בעל הבור פטור, דא"א לקיים "והמת יהיה לו", שפסולי המוקדשין אסורים בהנאה. והקשו בתוס' (דף י. ד"ה "שהשור חייב"), למה לא ממעטינן נמי אדם מוהמת יהיה לו. ולמה לי דרשת שור ולא אדם. הלא גם באדם המת אסור בהנאה. ותירצו שאה"נ, והא דבעינן דרשת שור ולא אדם, זה רק לפטור עבד ועכו"ם הקנוי לישראל, דמתי עכו"ם מותרים בהנאה. [ובזה נחלקו הראשונים אם מתי עכו"ם מותרים בהנאה או לאו. עיין בתשובות הרשב"א סי' שס"ה, ועיין בשו"ע יו"ד (סי' שמ"ט), דגם מתי עכו"ם אסורים בהנאה, שלא כדעת התוס'. ולשיטתם צ"ע למה לי דרשת שור ולא אדם, כקושית התוס'. ועיין בתשובות המהרי"ט ואבן שוהם, מו"ד בפ"ת שם (ס"ק א'), דמתי עכו"ם אסורים בהנאה רק מדרבנן. ולכן שפיר בעינן דרשת שור ולא אדם לפטור בעל הבור מתשלומי עבד. ואכמ"ל].

עיין בדעת זקנים מבעלי התוספות שמות, כא, לג, דפטור דשור ולא אדם מיירי בעבד כנעני של ישראל דלא מת ולא טבל. וכן איתא ברשב"א, דף ט: , דמתי עבד כנעני גמור וודאי אסור בהנאה כישראל מעליותא. וכן העלה הקצות החושן (סי' ר' ס"ק א') כהדעת זקנים. [ושם הוסיף הקצות והסביר דכיון דאין לישראל אלא קנין לשיעבודים על עבד שלא מל ולא טבל, ואין לו קנין על גוף העבד, אז אינו חייב בעל הבור אלא מדינא דגרמי. ואז צ"ל שהתוספות הנ"ל סובר כדעת הרמב"ן דדינא דגרמי חייב מן התורה]. יוצא מכל זה, לדעת התוס', שישראל או עבד כנעני גמור נתמעטו מוהמת יהיה לו.

ופטור שור ולא אדם נאמר אך ורק אצל עבד כנעני שלא מל ולא טבל, דהיינו עכו"ם הקנוי לישראל.

וכדברי התוס' מפורש בירושלמי פרק א' שלהי ה' א', דדרשין מוהמת יהיה לו למעט אדם דאסור בהנאה. וכן דרש הירושלמי בפרק ה' ה' הל' ז' (וכמו כן איתא במכילתא, פרשה יא), "ונפל שמה שור או חמור, שור ולא שור בכליו, חמור ולא חמור בכליו". יוצא דלא איתמעט משור או חמור אלא כלים, ולא אדם, שלא כדעת הבבלי. (ועיין שם בפני משה). ומש"כ התוס' דדרשת שור ולא אדם אצטריך למעט עבד ועכו"ם הקנוי לישראל, מפורש במכילתא דרשב"י ז"ל: "ונפל שמה שור או חמור, מה אני צריך, אם ללמד על אדם שפטור הרי כבר נאמר והמת יהיה לו, את שהמת שלו, יצא אדם שאסור בהנאה. מה ת"ל ונפל שמה שור או חמור, שור ולא בן ולא בת, חמור ולא עבד ולא אמה". [מ"מ צע"ק, מהו הדרשה דשור ולא בן ובת, דמשמע דשפיר איתמעט אף בני חורין משור או חמור. אלא צ"ל דאה"נ דאיתמעט בני חורין מוהמת יהיה לו. אבל מ"מ בעינן מיעוט מיוחד לבן או בת, דהו"א דבעל הבור יתחייב על נזקי קטנים, משום דליכא למימר בהם איבעי להו עיוני ומיזל. עיין רש"י נב., ד"ה "בן או בת".] אבל הפטור של עבד ואמה מנזקי בור שפיר נתמעט משור ולא אדם, דאין למעטו מוהמת יהיה לו, דמתי עכו"ם מותרים בהנאה.

עיין בחידושי הראב"ד דף נא. שהקשה קושית התוס', למה לי דרשת שור ולא אדם למה לא נתמעט אדם מנזקי בור מוהמת יהיה לו, דומיא דפסולי המוקדשין, דנתמעטו מוהמת יהיה לו. ותירץ דבעינן דרשת שור ולא אדם, דאין דרשת והמת יהיה לו ממעטת אלא מי שהיה לו בעלים בחייו ולא במותו, דומיא דפה"מ. אבל אדם לא איתמעטו אלא משור ולא אדם, דאף בחייו הוא בעל לעצמו. והיוצא מכל זה דנחלקו הראשונים בדרשות לפטור אדם. דהראב"ד סובר כפשטות הבבלי, דאדם נתמעט מדרשת שור ולא אדם. והתוס' סובר כדעת הירושלמי והמכילתא, דאדם בן חורין נתמעט מוהמת יהיה לו.

עכשיו צריך לברר אם הפטור דוהמת יהיה לו קאי רק אם הומת השור פה"מ בבור, דאי אפשר לקיים הפסוק דוהמת יהיה לו, דמתי פה"מ אסורים בהנאה או שאמר שהפטור מגלה על כל פרשת בור, ופטור בעל הבור אף אם הוזק פה"מ בבור. עיין שם בדף נג: בשמ"ק שמביא דעת הגליון התוספות, דהפטור קאי ק על מיתת פ"מ, ולא נזקיו, וכן משמע מפשטות רמב"ם בהל' נזקי ממון (פרק יב, הל' יז), דשם הוא מזכיר רק הפטור במיתת שור פה"מ. אבל עיין ברמב"ם בהל' חובל ומזיק (ו, טז), דפסק בהדיא דהפטור קאי על כל הפרשה וז"ל שם: "אדם ושור שדחפו בהמה או אדם או כלים או בהמת פסולי המוקדשין לבור והוזק הנדחף בבור או מת או נשתברו הכלים לענין נזקי אדם או היזק בהמה שלשתם חייבים... לענין כופר ולי של עבד בעל

השור חייב ואדם ובעל הבור פטורין, לענין כלים ופסולי המוקדשין אדם ובעל השור חייבין ובעל הבור פטורין. הרי שהרמב"ם מחלק בין נזקי אדם בבור ומיתת אדם בבור, דרק פטור בעל הבור על מיתת אדם. אבל משמע דבעל הבור פטור בין על מיתתו בין על נזיקין דפה"מ בבור. (רק צע"ק למה הרמב"ם השמיט דין נזקי פה"מ בבור בהל' נזקי ממון ושם נקט רק פטור על מיתתו).

וכן שמעתי בשם הגרי"ד הלוי סולובייצ'יק שליט"א שדייק מלשון התוס' דף ו', ד"ה "שור רעהו" וז"ל: "...ונראה דשאר נזקין דפטירי בהקדש גמירי מקרן ומאדם ומבור דפטור בו פסולי המוקדשין וכ"ש הקדש". והבין הגריד"ס בדבריהם דגם פטור על נזקי פה"מ בבור, דאל"כ מהיכי תיתי לפטור שאר נזקי הקדש מיניה.

ועכשיו אם נאמר דדרשת והמת יהיה לו קאי על כל פרשת בור לענין פטור פה"מ. צריך לומר אם נאמר כדעת התוס' (דף ו.), הנוסד על הירושלמי והמכילתא, דפטור בעל הבור באדם נדרש מוהמת יהיה לו, אז גם פטור על נזקי אדם בבור, ולא רק על מיתתו. וזה לא כפשטות הגמרא בדף כח: דפטור בעל הבור ממיתת האדם ולא מנזקיו. אלא אפשר לומר דזה מיירי רק בנזקי עבד, דעבד שפיר איתמעט משור ולא אדם דווקא, ולכן בעל הבור אינו חייב אלא על נזקי עבד ולא על נזקי בן חורין. ולירושלמי מניה וביה קשה לומר דסובר דבעל הבור פטור אף על נזקי אדם. דאיתא בפרק המניח, שלהי הלכה א', לענין אבנו סכיננו ומשאו שהניח ברה"ר, "ובא אחר ונתקל בהן וצלוחית בידו בין שנתקל באבן ונחבט בקרקע בין שנחבט באבן ונתקל בקרקע חייב על נזקי אדם ופטור על נזקי צלוחית". משמע לירושלמי דהפטור דוהמת יהיה לו קאי רק על מיתת האדם ולא על נזקיו. ואפשר לומר שהירושלמי יסבור דגם חייב על נזקי פה"מ בבור, כדעת הגליון התוספות, אבל המכילתא דרשב"י לא מחלק בין מיתת האדם להזיקו בבבור.

איתא ברש"י (דף ד: ד"ה "יתנא אדם") וז"ל: "כלומר נזקי ממון דהא מבעה דומיא דבור קתני ובור לא מיירי בנזקי אדם דרחמנא פטריה לגמרי, כדתניא לקמן שור ולא אדם חמור ולא כלים". וכבר תמהו עליו הרש"ש ומהר"ם ש"ף, שהרי הוא סותר הסוגיא בדף כח: (ועיין שם בדברות משה להגרמ"פ צוק"ל דף ד:, דמפרשו בענין אחר). ולפי דברינו לא קשיא מידי שיטת רש"י, דרש"י יסבור כשיטת המכילתא, ויסבור דדרשת והמת יהיה לו קאי על כל פרשת בור. רק צע"ק, אי"כ למה נקט רש"י דרשת שור ולא אדם! מ"מ ניחא נמי רש"י בדף נג: ד"ה "לענין נזקין", וז"ל: "...דהא דקיימא לן לגבי בור, שור ולא אדם בקטלא קיימא לן, כגון אם נפל לתוכו עבד ומת, אבל בנזקין חייב". וצריך עיון למה נקט רש"י דווקא עבד. ולפי דברינו ניחא, דלשיטתו אך ורק על עבד חייב אם הוזק בבור, אבל לא בבני חורין. ומה דאיכא בכמה דוכתי אחריני דפירש"י דנזקי אדם פטור (ומשמע אף

נזקי בני חורין), ל"ק מידי, דאפשר דבאותן מקומות רש"י מפרש על פי אותן הסוגיות.

ועכשיו צריך לבאר למה דרשת והמת יהיה לו קאי על כל פרשת הבור, ופטר פה"מ ובני חורין אף מנזיקין, לדעת רש"י. ולמה דרשת שור ולא אדם רק פטר בעל הבור ממיתת העבד, כדאיתא בדף כח. אלא צ"ל דיש בעבד בי צדדים. מחד גיסא לענין מיתה הוא אדם גמור, למשל יש חיוב שלשים של עבד אם המית שור את העבד. וכבר השוו הראשונים דין לי של עבד לדין כופר, אם שור המית את בן חורין. (וצע"ק דאיתא בנמוקי יוסף, דף יט: מדפי הרי"ף דאין דין לי של עבד, אלא בעבד כנעני גמור, ולא בעכו"ם הקנוי לישראל, ולפי הדעת זקנים הפטור דשור ולא אדם מיירי בעכו"ם הקנוי לישראל, וכן איתא בקצות החושן וכו'). ואי מיירי בעבד כנעני גמור, יש חיוב מיתה אם הרגו בידים. ולכן נתמעט מיתת העבד מבור, משור ולא אדם, דלענין זה הוא שפיר נחשב כאדם. אבל מאידך גיסא לענין ממונות, דין עבד כדין שורו וחמורו, ולכן לענין נזקיו חייב דלא גרע משורו וחמורו שהוזקו. ואף אם נאמר כאוקימתת הדעת זקנים, דמיירי בעכו"ם הקנוי לישראל, אם דאין דינא דגרמי, הוי שפיר כשורו וחמורו. זה ניחא בפרט לשיטת רש"י, הנתבאר ע"פ תוס', דף י. ד"ה "שייר טמון", דרק פטור על אדם וכלים מהמיעוט דשור או חמור, ולכן לא איתמעט תבואה מנזקי בור. ואפשר דהה"נ דלא איתמעט נזקי עבד, דלא הוי כנזקי אדם בן חורין, אלא דהוי כנזקי שורו וחמורו. אבל נזקי אדם בן חורין שפיר איתמעט מוהמת יהיה לו.

עיינ בתוס' רע"א למתניתין פרק ה' משנה ו', דאיתא שם דעבד או אמה שנפל לבור בעל הבור פטור, והסביר הרע"א, דהוי"א דליחייב דהוי כשורו וחמורו, קמ"ל דבעל הבור פטור מתשלומין עליו, דאדם מיקרי. ועי"פ דבריו אפשר לומר דה"מ לענין מיתתו, דלענין נזקיו חייב, דלא גרע משורו וחמורו. אבל לענין נזקי בן חורין אפשר דשפיר פטור מגזה"כ דוהמת יהיה לו, דלא הוי דומיא דשורו וחמורו.